

PRAKTICKÁ MÚDROŠŤ V KAŽDODENNOM ŽIVOTE

Imrich RUISEL

Abstrakt: Článok uvádza diskusiu o aktuálnych problémoch múdrosti. Uvádzajú sa metodologické problémy stanovenia múdrych ľudí, pôsobenie prísloví a maxim ako aj majstrovské riešenie ťažkých životných problémov. Diskutuje sa o vzťahoch medzi každodenným životom dospelých ľudí a praktickou múdrosťou.

Kľúčové slová: múdrosť, praktická múdrosť, osobnosť, dospelosť, psychológia, príslovia

Pri diskusiách o múdrosti väčšina ľudí reaguje pomerne pohotovo. Ich odpovede možno rozdeliť do troch skupín: 1. uvádzajú mená verejných alebo historických osobností, ktorých správanie slúži na ilustráciu múdrosti, 2. reprodukujú príslovia a aforizmy o múdrosti a 3. opisujú také životné problémy, o ktorých predpokladajú, že kvôli svojej komplexnosti a neistote vyžadujú pri riešení múdrosť.

Múdri ľudia

Kto sú múdri ľudia, ktorých mená sa spomínajú ako verejné prototypy múdrosti? Pochopiteľne, že ich výber závisí od kultúrneho, etnického, profesionálneho alebo náboženského pozadia a často vyvoláva živé diskusie. Prečo nedochádza k výraznejšiemu súhlasu medzi účastníkmi? Najmä z dvoch dôvodov. Po prvé, pri diskusiách o jednotlivých nominantoch sa obvykle spomínajú aj ich chyby a slabosti, ktoré spochybňujú očakávanú múdrosť týchto ľudí (napr. u Konfucia sa obvykle pripomína jeho nevládnosť, u Sokrata neogabanosť, u Leonarda da Vinciho nespoľahlivosť a podobne). A po druhé, pozorovatelia si neraz vytvárajú predstavu takej vysokej a čistej úrovne ideálu, že žiaden reálny človek nedokáže tieto prehnane požiadavky primerane naplniť. Takáto múdrosť vo svojej čistej forme môže prežívať iba v idealizovanom stave. Pojem múdrosti ako abstrakcie sa vyskytuje aj v niektorých historických spisoch. Napríklad Konfucius v diskusiách o múdrom človeku systematicky odmietal opísať jeho konkrétneho nositeľa. Podľa Webera ideálny typ je súčasťou špekulatívnej teórie a preto sa nemusí vyskytovať v každodennom živote.

Príslovia a aforizmy

Iným príkladom múdrosti v každodennej komunikácii sú príslovia a porekadlá, prípadne aforizmy. Príslovia sa líšia od aforizmov. Zatiaľ čo niektoré príslovia obsahujú inštrukcie pre reflexívne myslenie, ktoré by mohlo inšpirovať jednotlivca k určitému konaniu, aforizmy obvykle priamo inštruujú o tom, čo by sa malo urobiť. To znamená, že nabádajú, ako konať v konkrétnych situáciách každodenného života. V rôznych kultúrach sú všeobecne známe dva múdroslovné aforizmy: „vyspi sa skôr, než niečo urobíš“ alebo „pokús sa znova, tvoje šťastie sa môže zmeniť“.

Úloha prísloví a aforizmov pri chápaní komplexných a hlboko zakorenených kultúrnych javov sa tešila dlhodobému záujmu. Podľa F. Bacona veľkosť, dôvtip a duch národa sa prejavuje v jeho prísloviach. Podobne Taylor (1931) konštatoval, že príslovia reprezentujú dôvtip jednotlivca a múdrosť všetkých ľudí. Podľa Miedera (1993) príslovia zaznamenávajú múdrosť vyjadrenú vo vete. Uvedení autori však tiež upozorňovali, že príslovia mávajú neistú alebo spornú empirickú validitu (napríklad znalosť skutočne vyvoláva opovrhnutie?).

Treba však poznamenať, že aforizmy (alebo príslovia) samé o sebe nie sú múdrosťou. Po prvé, obsah prísloví zriedka korešponduje s empirickými dôkazmi. Po druhé, a to je dôležitejšie, individuálne položky týchto aforizmov pravidelne upozorňujú na určité čiastkové aspekty, ktoré súvisia s múdrosťou. Avšak múdrosť, ako uvedieme neskôr, je v podstate dynamickým, neurčitým stavom a pri vyjadrovaní podstaty často ponúka protikladné tendencie. Nie je preto prekvapujúce, že individuálne aforizmy uvádzajú príklady, ktoré si neraz odporujú. Napríklad príslovie „šaty robia človeka“ je v protiklade s tvrdením: „neposudzuj knihu podľa jej obsahu“. Odhliadnuc od týchto problémov s významovou a empirickou validitou, príslovia môžu mať značnú vysvetľujúcu silu. Výhoda prísloví a aforizmov napríklad spočíva v tom, že sú krátke a obsahujú vysoko koncentrované výroky formulované podľa zásad tzv. zdravého rozumu. Inou vlastnosťou dobrých prísloví je, že sú významovo a časovo pružné, ľahko sa prenášajú od témy k téme, od jazyka k jazyku, od historického obdobia k historickému obdobiu. Aby bolo príslovie účinné, musí obsahovať určité historické a významové zovšeobecnenia, aj keď konkrétny text a obsah sa môžu líšiť. Túto požiadavku ilustroval Kunstmann (1981), keď poukázal, ako príslovie „zlý je vták, ktorý špiní do vlastného hniezda“ zaznamenané už r. 1000 po Kristu, sa používalo nielen v hlavných západných jazykoch, ale aj v ranej grécko-rímskej a egyptsko-semitskej tradícii. Informácie prenášané prísloviami vyjadrujú vysokú úroveň poznania, ktorú možno využívať v konkrétnych situáciách.

Pri úvahách o významnom pôsobení prísloví a aforizmov nie je prekvapujúce, že ich pokladajú za rané počiatky (od r. 2500 pred Kristom v Egypte a Mezopotámii) tzv. sapienciálnej literatúry. V. Law (1995) napríklad upozornil, že v 7. storočí múdroslovná literatúra prenikla dokonca aj do latinskej jazykovedy. Mních Virgilius sa zaujímal o múdrosť prinajmenšom tak intenzívne ako o primárnu tému knihy, ktorou bola gramatika.

Iným dôležitým zdrojom múdroslovných výrokov a aforizmov boli Siedmi mudrci, ktorí žili v 6. storočí pred Kristom. Výrok „väčšina ľudí je zlých“ predkladal Bias z Priene, „uvažuj o konci“ sa pripisuje Chilovi zo Sparty, „odmietaj extrémny a hľá-

daj zlatý priemer“ sa prisudzuje Kleobulusovi z Lindosu. Periander z Corintu hlásal, že „pre usilovných nie je nič nemožné“ a snád' najznámejším výrokom „poznaj sám seba“ sa preslávil Solón z Atén.

Propagácia múdroslovných prísloví pokračuje dodnes, vrátane obchodných aktív a reklamných sloganov. Múdroslovný charakter majú aj aktualizované zovšeobecnenia ako „súčasná generácia budujú cesty, po ktorých budú kráčať nasledujúce“. Pragmaticky pôsobia aj príslovia „všetko má dve strany“, „čas je najlepšie liekár“ a podobne.

Zatiaľ čo základný význam prísloví a aforizmov je univerzálny, detaily a aplikácie sa môžu v jednoduchých kultúrach odlišovať. Napr. Peng a Nisbett (1999) zistili rozdiely medzi kultúrami v tom, že Číňania uprednostňovali príslovia zdôrazňujúce opačný zmysel, zatiaľ čo Američania sa prikláňali skôr k tým, ktoré sú formulované ako aforizmy.

Múdrost' ako vynikajúce riešenie ťažkých životných problémov

Významným krokom pre identifikáciu múdrosti v každodennom živote je vymedzenie životných problémov a ich riešenie. Toto vymedzenie vyplýva z predpokladu, že múdrost' súvisí s ťažkými problémami života a s kreatívnym riešením problémov.

Príklady tohto spôsobu výkladu múdrosti sa podobajú riešeniu problémov kráľa Šalamúna, keď riešil spor medzi dvomi ženami, ktorá z nich je skutočnou matkou. Šalamún navrhol rozdeliť dieťa mečom a každej žene pridelit' presnú polovinu. Biologickú matku Šalamún nepoznal, avšak určil vhodnú stratégiu pre jej identifikáciu, pričom predpokladal, že skutočná matka sa vzdá svojej poloviny, len aby dieťa zostalo nažive.

Tento prejav múdrosti poukazuje nielen na to, že múdrost' sa zameriava na ťažké problémy ľudskej existencie a že zahŕňa kreatívne spôsoby riešenia problému. Šalamúnov príklad svedčí tiež o tom, že od múdrosti sa očakáva optimálne riešenie zložitých situácií, ktoré umožňujú primeranú sebarealizáciu jednotlivca. Preto bolo nevyhnutné identifikovať biologickú matku a umožniť jej, aby naplnila svoje očakávania. Zámer prispievať k morálne legitímnej pohode seba a iných je nevyhnutnou súčasťou každodenných koncepcií múdrosti. Ak nadpriemerné poznávacie schopnosti slúžia k využívaniu iných ľudí alebo ku konaniu vo svoj prospech na ich úkor, neopierajú sa o múdrost'.

Definície múdrosti

Predpokladá sa, že na základe literárnych analýz (napríklad Baltes, 2005), možno vymedziť sedem prístupov k múdrosti:

1. múdrost' nastoľuje dôležité a zložité otázky a stratégie o základných otázkach zmyslu života,
2. múdrost' zahŕňa uvedomenie si limitov poznania a neistôt sveta,
3. múdrost' reprezentuje nadpriemernú úroveň poznania, posudzovania a poradenstva,
4. múdrost' tvorí poznanie s mimoriadnym rozsahom, hĺbkou a rovnováhou,
5. múdrost' zahŕňa perfektný súlad mysle a charakteru, akúsi spoluprácu poznania a cností,

6. múdrosť reprezentuje poznanie použité pre dobro a pohodu seba i iných ľudí,
7. múdrosť, hoci ju ťažko možno získať a vymedziť, ľahšie možno identifikovať, ak je manifestovaná v reálnych situáciách.

Ako možno rozlíšiť tieto jednotlivé prístupy k múdrosti?

Po prvé, múdrosť predkladá dôležité a zložité otázky o stratégiách regulácie života a existenciálnych podmienok a tým sa odlišuje od iných foriem každodenného poznania. Múdrosť prekračuje bežný zdravý rozum a praktické poznanie zákonitostí fyzikálneho i sociálneho sveta. Takéto poznanie je súčasťou múdrosti. Avšak múdrosť prichádza do kontaktu s problémami, ktoré sa týkajú významných existenciálnych situácií, ako sú regulácia a zmysel života. Preto múdrosť zahŕňa poznanie problémov, ktoré prekračujú poznanie toho, čo sme schopní porozumieť a zvládnuť. Pri obsahovom vymedzení zmyslu múdrosti možno podľa K. Jaspersa hovoriť o tzv. Grenzsituationen (hraničných situáciách).

Druhý prístup, zdôrazňujúci, že múdrosť zahŕňa poznanie limitov poznania a neistôt sveta naznačuje, že múdrosť nie je totožná s vedeckými a technologickými poznatkami. Poznanie vyplývajúce z múdrosti zahŕňa pochopenie limitov vedy napríklad v situáciách týkajúcich sa spirituality a zmyslu života, prípadne pochopenia podmienok, v ktorých ľudia žijú, to jest neznámeho i neistého. V tomto smere viacerí autori (Meacham, 1983) argumentovali, že podstatou múdrosti je poznanie limitov vlastného poznania. Avšak napriek obmedzeniam a neistotám možno očakávať, že múdrosť vedie človeka užitočným smerom, napríklad k umiernenosti (prudencii), ktorá chráni pred rizikami vyplývajúcimi z prehnané rýchlych odpovedí a z príliš pohotových riešení.

Tretí znak, podľa ktorého múdrosť je nadradenou úrovňou poznania, posudzovania a poradenstva, znamená, že múdrosť je to najvyššie, čo individuálne i sociálne myslenie môže dosiahnuť, a preto je často posudzované ako utopické alebo božské. Múdrosť sa podobá ideálu, ku ktorému sa možno skôr priblížiť, než dosiahnuť. V každom prípade úroveň excelentnosti prisudzovaná múdrosti sa týka výnimočných činností, ktoré sú dosiahnuteľné len ojedinele.

Štvrtý znak, že múdrosť je poznaním s mimoriadnou šírkou, hĺbkou a rovnováhou, zdôrazňuje, že múdrosť pôsobí integračne, zameriava sa na celok a vyvažuje a zmierňuje jeho časti, že je viac než špecializovaným poznaním v užšom slova zmysle, Aristotelov výrok, že „múdri organizujú“, sa preniesol do moderných názorov o celostných a integračných štruktúrach a funkciách múdrosti (Oelmüller, 1989). Kontextová a celostná integrácia a rovnováha sa však dosahujú bez straty špecifik príkladu. Múdrosť v konkrétnej situácii posudzuje jednotlivé prípady s prihliadnutím k väčšiemu celku a predpokladá rovnováhu argumentov. Táto čiastková vlastnosť múdrosti je často identifikovaná ako poznanie z odstupe alebo nadhľadu, ako poznanie, ktoré zmierňuje alebo upravuje súčasnú realitu vo vzťahu k minulosti a budúcnosti, ako poznanie nadradené nad emočnými a intelektuálnymi zložkami problému (Hartshorne, 1987).

Piaty znak, podľa ktorého múdrosť reprezentuje dokonalý súlad medzi myslňou a charakterom, perfektnú organizáciu poznania a cnosti, reflektuje názor, že múdrosť je viac, než bežné poznanie. Aby sa múdrosť prejavila, kognitívne, sociálne a motivačné atribúty formujú celok mimoriadnej excelentnosti. Chápanie múdrosti ako najvyššej

formy integrácie mysle a duše vyplýva z religiózneho pôvodu pojmu múdrosti. Preto intenzita spojenia medzi predstavami a správaním je často ovplyvnená pôsobením medzi „vedeckými“ (filozofickými) a náboženskými formami múdrosti (Waldenfels, 1988). Na druhej strane v Západnej Európe vplyvom historického súboja medzi filozofiou (vedou) a náboženstvom vznikli pojmy múdrosti, ktoré sú rezervované skôr pre teoretické aspekty mysle než pre integrovaný celok mysle a správania.

Šiesta predstava, že múdrosť je poznaním vyvolávaným a využívaným kvôli pohode seba i iných, upozorňuje podobne ako štvrtý znak na slabé spojenie medzi dispozíciou k múdrosti a motivačným cieľom múdrosti. Múdrosť nie je poznaním využívaným len v prospech jednotlivca. Skôr indikuje vysokú úroveň fungovania v záujme nielen vlastného vývinu, ale aj vývinu iných. Múdrosť sa preto pokladá nielen za osobné, ale aj skupinové dobro. Tento znak vyzdvihuje morálnu dimenziu múdrosti (Kekes, 1995). Zjednodušene možno konštatovať, že múdrosť sa pokladá za „vlastnosť božiu a nie diablu“, atribút kráľov zaujímavých sa o blaho svojich poddaných a nie diktátorov, využívajúcich machiavellistické stratégie využívania ľudí, schopnosť poradcu poskytovať dobré rady ľuďom v ťažkej životnej situácii, a nie kvôli uspokojeniu vlastných potrieb. Krátko povedané, poznanie zlého alebo sebecky orientovaného človeka, napriek primeranému expertnému chápaniu jednotlivých súvislostí, nie je hodnotené ako múdrosť. U múdrosti sa predpokladá poznanie, realizované dobromyseľnou a nie nečestnou alebo zlomyseľnou osobnosťou.

Siedmy znak, podľa ktorého múdrosť možno ťažko dosiahnuť, ale ľahšie identifikovať, ak je manifestovaná vonkajším správaním, znamená, že múdrosť bez ohľadu na mimoriadnu úroveň excelentnosti je súčasťou každodennej reality a osobného prežívania. To znamená, že nepôsobí mimo reálneho života, ale je súčasťou určitej kultúrnej mentality a sebaobrazu jednotlivcov. Ako je všeobecne známe, z výskumov pamäti a učenia vyplýva, že určité epizódy možno ľahšie identifikovať než reprodukovať. Podobná situácia platí i pre múdrosť. Aj v prípadoch, keď sami nie sme schopní múdrosť iniciovať, usilujeme o jej hľadanie a poznanie. Múdrosť napriek svojej výnimočnosti a dôkladnosti nie je úplne skrytá, aby ju chápali iba vybraní jednotlivci. Naopak, všetci sme do určitej miery s múdrosťou spojení. Napriek tomu, že na v rôznom stupni identifikujeme a vnímame jej výzvy a registrujeme jej stopy, múdrosť je naďalej súčasťou sociálnej interpretácie sveta.

Iné prejavy múdrosti

Okrem týchto zdanlivo univerzálnych názorov o múdrosti možno uvažovať aj o iných súvislostiach. Do popredia záujmu sa dostávajú typy múdrosti. Keďže múdrosť je značne komplexná, nie všetky jej zložky spolupôsobia v jednej osobe. Preto sa uplatňuje potreba vymedziť jednotlivé typy, držiace kľúče k rôznym aspektom múdrosti. Ide o plný rozsah teoretických a praktických schopností alebo určité spektrum relevantných emócií, vrátane melanchólie a optimizmu. A. Assmann (1991) na základe historických analýz rozlišovala napríklad múdrosť rodičovsko-autoritívnu, súdnu alebo kráľovskú, magickú a skeptickú.

Iné typy múdrosti ponúka sapienciálna literatúra Starého zákona, ktorá zachytávala rozdielne spôsoby uvažovania o kľúčových životných problémoch.

Významným aspektom múdrosti, ktorý možno zaradiť medzi univerzálne kate-

górie, je sociálne chápanie, ktoré naznačuje, že múdrosť je skupinovým poznaním. Z toho vyplýva, že múdrosť je charakteristickým znakom kultúrnej evolúcie. Sociálne poznanie zahŕňa rôznorodé aspekty a štýly poznávania a správania. Na druhej strane nemožno odmietnuť ani individuálne stránky múdrosti, ilustrované najmä silným dôrazom na múdrych jednotlivcov typu Šalamúna.

Medzi osobnostnými premennými podstatnými pre múdrosť sú aj také psychické funkcie ako reflexivita a skepticizmus. V iných súvislostiach P. B. Baltes (2005) upozornil na pôsobenie „konštruktívnej melanchólie“. Uvádza sa tiež, že múdrosť prekonáva extrémny a reprezentuje tendenciu k optimálnym výkonom, k čomu prispieva reflexivita jednotlivca. Pozornosť sa venuje aj prezentovaniu metafyzických tém, ako sú otázky existencie Boha. Je známe, že najmä v tradícii náboženských a filozofických predstáv niektorí bádatelia rezervovali pojem múdrosti skôr pre metafyzické aspekty než pre praktické stránky každodenného života. Z historického hľadiska ide o podobnosť medzi teoretickou a praktickou múdrosťou.

Tiež možno diskutovať o tom, nakoľko každodenné a vedecké koncepcie múdrosti vyžadujú ďalšiu špecifikáciu prelínania poznania a správania. Napríklad majú sa múdri jednotlivci obmedziť iba na demonštráciu svojho nadpriemerného poznania, alebo je nevyhnutné, aby ho využívali k poradenstvu a najmä k optimálnemu riadeniu svojich vlastných životov? A zaiste sa vyskytujú historické variácie múdrosti vzhľadom na kultúrne regióny vo svete, v ktorom poznanie a správanie formujú integrovanú štruktúru.

Praktická múdrosť v každodennom živote

Doterajšie úvahy o múdrosti sa možno zdajú mierne elitárske. Preto je treba pripomenúť, že múdrosť sa neobmedzuje len na veľmi vysokú úroveň výkonu (výnimčnosti), ale tiež na situácie, ktoré sa týkajú takých dôležitých vecí ľudskej existencie, ako sú zmysel a optimálna regulácia každodenného života.

Múdrosť sa spomína aj v širších a voľnejších súvislostiach, najmä vzhľadom na špecifické skúsenosti jednotlivcov. Preto sa neraz hovorí o múdrosti vedca, finančného experta, futbalového trénera, učiteľa alebo politika. Napriek tomu však „múdry“ učiteľ alebo „múdry“ vedec môžu byť od skutočnej múdrosti značne vzdialení. Skutočne múdry učiteľ alebo vedec (prípadne iný profesionál), musia demonštrovať svoje špeciálne schopnosti v širších súvislostiach, než je ich úzka profesionálna odbornosť. „Múdra“ stará matka môže byť vďaka svojmu bližšiemu vzťahu k regulácii individuálnych životov k múdrosti bližšie, než „múdry“ vedec. Vysoká úroveň profesionálnej špecializácie nie je sama o sebe dostatočným kritériom múdrosti.

Ak sa uvedení špecialisti chcú priblížiť k podstate múdrosti, musia demonštrovať svoje špecifické schopnosti a poznanie v súvislostiach, ktoré sa približujú k dôležitým a zložitým problémom ľudskej existencie. Inak povedané, skutočná múdrosť pôsobí tak, že špecifickú formu profesijnej expertnosti kombinuje s komplexným poznaním, spájajúcim určitú špecializáciu so širšími otázkami ľudskej existencie. Hranice medzi skúsenosťami a múdrosťou nie sú detailne vymedzené.

Každodenný život dospelých a múdrosť

Je známe, že dospelý vek prináša viaceré životné problémy, riešenie ktorých vyžaduje múdrosť alebo aspoň využívanie múdrych rád. Hoci pre jednotlivca je aj v skorších fázach života takáto pomoc užitočná, v priebehu dospelosti sa jej intenzita a frekvencia zvyšuje. Popri rastúcom počte problémov stúpajú nároky na ich riešenie. Je nevyhnutné zvládať požiadavky a konflikty spojené s rodičovstvom a profesijným uplatnením, prekonať vlastné biologické limity, hodnotiť otázky generačnej stability a zmeny alebo predvídať svoje vlastné prístupy k úspešnému starnutiu, navzdory zvyšujúcej sa biologickej zraniteľnosti. Riešenie týchto otázok vyžaduje vyššiu úroveň poznania ľudských problémov – to jest múdrosti.

V priebehu stredného veku štruktúra každodenných skúseností naberá nové kvality a komplikácie. Pri ich hľadaní možno vymedziť viaceré charakteristické premené:

1. odkaz dospelosti a dlhého života,
2. multigeneračná dynamika,
3. postupný posun od blízkosti narodenia k približovaniu smrti,
4. hromadenie nedokončených povinností,
5. neočakávané životné okolnosti a sociálne zmeny,
6. vyvažovanie životných prínosov a strát,
7. hľadanie zmyslu života.

Ako možno stručne charakterizovať jednotlivé situácie?

Odkaz dospelosti a dlhého života vyplýva zo zvyšovania zložitosti jednotlivcovho vnútorného sveta v priebehu dospelosti, koncentrácie zodpovedností v priebehu života, ale tiež z kvantity životnej histórie a ich psychických dôsledkov. Ako vyplýva z jednotlivých biografíí, ľudia si v súlade so zvyšujúcim sa vekom postupne ukladajú viac informácií do dlhodobej pamäti, viac zvažujú, koordinujú a hodnotia. Role dospelých v rodine i v profesijnom živote vyvolávajú rôzne výzvy a prežívanie zvýšenej zodpovednosti. Starnutie tiež vedie k dlhšej a bohatšej minulosti, ľudia žijú dlhšie a komplexnejšie. Tie isté úvahy možno aplikovať na plánovanie budúcnosti. Pri úvahách o budúcnosti, vrátane zmenšujúcich sa horizontov, sa tiene minulosti postupne predlžujú.

Multigeneračná dynamika zahŕňa rodiny, sociálne siete a historickú zakotvenosť. V priebehu dospelosti dochádza ku konfrontácii s rozširujúcou sa víziou generačnej zodpovednosti a historickej spolupatričnosti. Napríklad role rodičov sa môžu rozširovať od starostí o vlastné deti o zodpovednosť za starnúcich starých rodičov alebo podriadených, ktorým slúžime ako zamestnávateľa, učiteľia alebo supervízori. Táto predložovaná vízia rozširuje pochopenie zložitosti a alternatív sociálnych sietí, v ktorých život prebieha.

Navyše, v priebehu stredného veku sa menia predchádzajúce perspektívy - odstup od narodenia sa postupne presúva k odstupu od smrti. V nižšom veku ako refe-

renčný rámec slúži odstup od narodenia, zatiaľ čo neskôr sa ako významná zložka časovej perspektívy postupne presadzuje postupné približovanie ku konečnému limitu, to jest k smrti. Tento prechod zvyšuje tlak na výber priorit a na prehodnocovanie zmyslu života.

Ďalším dôsledkom dlhšieho života je hromadenie nedokončených úloh. Minulosť ešte prebieha, zoznam nie je úplný, prichádzajú ďalšie životné úlohy. Predchádzajúce životné role, ako sú rodičovstvo a výchova, nie sú ešte splnené. Pokračujú a niekedy sa zdajú nekonečné. Keď sa k nim priradia role charakteristické pre starnutie, jednotlivec neraz čelí požiadavkám, ktorých je viac, než pôvodne predpokladal. A sú medzi nimi aj životné situácie a plány, ktoré nie je schopný realizovať. Starnutím neúplné časti životov naberajú nové formy rekonštrukcie a majstrovstva.

Neočakávané životné okolnosti a sociálne zmeny sa týkajú prežívania udalostí, ktoré pôvodne neboli plánované. Viaceré z nich sú pomerne zriedkavé (ako napríklad výhra v lotérii alebo rozvod). Niekedy vonkajší pozorovatelia mylne predpokladajú, že neočakávané udalosti, ako sú automobilové nešťastia alebo rozvody, sú skôr pravidlom než výnimkou. Jednotlivci postupne akceptujú aj realitu prejavujúcu sa úbytkom fyzických síl. Aj keď nechtiac, konfrontujú sa so svojimi biologickými limitmi a chorobami. S postupujúcim vekom citlivejšie vnímajú choroby a umieranie rovesníkov. Tieto neočakávané udalosti kladú značné nároky na ich zvládnutie a vyžadujú vysokú úroveň zrelého myslenia.

V súlade s takýmito negatívnymi udalosťami pôsobia aj sociálne zmeny v spoločnosti. Historické zmeny v technológiách kladú zvýšené nároky na inteligenciu i kompetenciu dospelých vo všeobecnosti, ale aj na prežívanie vlastnej efektívnosti. Hodnoty a kultúrne normy predstavované postojmi k sexuálnej orientácii, k rodine, manželstvu, práci a k odpočinku, sa postupne vyvíjajú. Vývin neraz ovplyvňujú aj mladšie vekové skupiny, ktoré tieto zmeny pokladajú za prirodzenú súčasť noriem svojej generácie. Pre starších ľudí však sociálne zmeny neraz predstavujú odpútanie od minulosti a niektoré znamenajú konfrontáciu s doterajšími skúsenosťami s riadením vlastných životov.

Dlhší život a starnutie tiež vedie k hlbšiemu prežívaniu a pochopeniu dynamiky medzi životnými prínosmi a stratami. Prínosy, predpokladané alebo skutočné, sú v popredí záujmu nižších vekových skupín. Predlžovaním života sa pozornosť presúva. Jednotlivec sa usiluje udržať súčasný stav a vyhnúť sa stratám. Rovnováha vyššieho veku vyžaduje novú kvalitu reflexivity, ktorá reprezentuje rastúce pochopenie úlohy utrpenia, vrátane jeho pozitívnych stránok, akými je napríklad akceptácia vlastnej konečnosti a obmedzenosti.

Hľadanie zmyslu života je snáď najvýraznejšou manifestáciou v úsilí o dosiahnutie životných cieľov. Zmysel života vyjadruje „celostnú“ podstatu a účel vlastnej existencie. Tvárou v tvár náročným životným situáciám vysokej zložitosti, akými sú rovnováha medzi prínosmi a stratami alebo predstavy o budúcnosti, sa zameriavame na vytvorenie rovnováhy medzi minulým, súčasným a budúcim životom. Jednotlivec reflektovaním svojich hodnôt a zmyslu života usiluje prekonať obmedzenia svojho starnutia.

Ako tieto úvahy o priebehu stredného a vyššieho veku súvisia s múdrosťou? Najskôr preto, že definície múdrosti sa týkajú takého druhu poznania, ktoré zvládava zložité, ale neurčité životné situácie. Aj súčasný rozvoj pozitívnej psychológie smeruje

k hľadaniu pojmov podobných s múdrosťou, pojmov, ktoré sú určené na vyjadrenie vrcholov ľudského vývinu.

Literatúra

- ASSMANN, A. Weisheit: *Archäologie der literarischen Kommunikation III*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1991
- BACON, F. *Nové organon*. Praha: Svoboda, 1974 (1. vyd. 1620)
- BALTES, P. B. *Wisdom as orchestration of mind and virtue*. Berlin: Max Planck Institute of Psychology, 2005
- CONZE, E. *The large sutra on perfect wisdom*. Berkeley: University of California Press, 1979
- HARTSHORNE, C. *Wisdom as moderation: A philosophy of the middle way*. Albany, State University of New York Press, 1987
- KEKES, J. *Moral wisdom and good lives*. Ithaca: Cornell University Press, 1983
- KUNSTMANN, J. G. The bird that fouls its nest. In W. Mieder, A. Dundes (Eds.), *The wisdom of many: Essays on the proverb*. New York: Garland Publishing, 1981
- LAW, V. *Wisdom, authority and grammar in the seventh century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995
- MEACHAM, J. A. Wisdom and the context of knowledge: Knowing that one doesn't know. In KUHN, D.; Meacham, J. A. (Eds.) *On the development of the developmental psychology*, 1983.
- MIEDER, W. *Proverbs are never out of season*. New York: Oxford University Press, 1993.
- OELMULLER, W. (Ed.) *Philosophie und Weisheit*. Paderborn: Schöningh, 1989.
- PENG, K.; NISBETT, R. E. *Culture, dialectics, and reasoning about contradictions*. *American Psychologist*, 1999, 54, s. 741-754
- RESTAK, R. M. *Older and wiser: How to maintain peak mental ability for as long as you live*. New York, Simon and Schuster, 1997
- TAYLOR, A. *The proverb*. Cambridge: Harvard University Press, 1931
- WALDENFELS, H. (Ed.) *Lexikon der Religionen*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1988

PRACTICAL WISDOM IN EVERY DAY LIFE

Abstract: Article presents the discussion about topical problems of wisdom. The methodological orientation deals with a role of wise people, the task of proverbs and maxims, wisdom as a masterful solution to a difficult life problems. Special effort is oriented to a definition and additional properties of wisdom. The relations between everyday adult life and practical wisdom are discussed.

Key words: wisdom, practical wisdom, personality, adulthood, psychology, proverbs, life problems